

Kinezika ve výuce cizím jazykům: přehledová studie¹

Dominika Kovářová

Vysoká škola ekonomická v Praze, Fakulta mezinárodních vztahů, Katedra románských jazyků

Redakci zasláno 21. 1. 2014 / upravená verze obdržena 10. 3. 2015 /
k uveřejnění přijato 31. 3. 2015

Abstrakt: Přehledová studie seznamuje čtenáře s oblastí neverbální komunikace, která je označována pojmem kinezika. Cílem studie je představit a terminologicky vymezit kineziku jako dílčí oblast neverbální komunikace, shrnout teoretické přístupy oboru, pojednat o kinezickém signálu jako znaku a ve strukturovaném členění představit výsledky empirických studií kinezických signálů ve výuce cizím jazykům. První část je zaměřena na vývoj oboru, teoretické proudy a pojmoslovné vymezení. Druhá část pojednává o kinezickém signálu jako znaku. Ve třetí části jsou představeny výsledky výzkumů kinezických signálů, které produkují studenti a učitelé cizích jazyků; zřetel je brán na interkulturní aspekty a didaktickou funkci kinezických signálů ve výuce cizím jazykům. Výzkumy týkající se kinezických signálů ve výuce cizím jazykům nejsou příliš četné. Badatelé se věnují spíše jiným oblastem neverbální komunikace, zejména gestice a proxémice. Přesto i výsledky sporadických výzkumů kinezických signálů se jeví jako nosné pro výuku i další vzdělávání učitelů cizích jazyků. V České republice takový přehled k dispozici není, tato studie se snaží mezeru zaplnit.

Klíčová slova: kinezika, neverbální komunikace, didaktika cizích jazyků, interkulturní odlišnosti

Kinezické signály jsou natolik komplexní, že není snadné zaujmout jednoznačné východisko k jejich deskripci, navíc v oblasti, kterou jsme si vytkli, tedy v cizojazyčné výuce. Takto orientovanou výukou máme zde na mysli výuku jak cizího jazyka (probíhá v zemi, kde se cílovým jazykem běžně nehovoří, učitel může být rodilý mluvčí, nicméně častěji je i pro něho cílový jazyk jazykem cizím), tak jazyka druhého (probíhá v zemi, kde se cílovým jazykem běžně hovoří; student je tak v každodenním kontaktu s rodilými mluvčími)².

¹ Tento článek vznikl jako dílčí práce na interním grantovém projektu Vysoké školy ekonomické v Praze – IGS F2/16/2013: *Interkulturní dimenze v podnikové kultuře nadnárodních firem – komparativní studie románských kultur v domácím a českém prostředí*.

² V anglicky psané literatuře se vedle členění FLA/SLA (*foreign language acquisition / second language acquisition*) objevuje označení L1, L2 atd. Zde se nám jeví vhodnější právě členění

Česká odborná literatura se oblasti kineziky věnuje sporadicky, teoretikové i výzkumníci dávají přednost studiu neverbální komunikace obecně, či jednotlivým subkategoriím, zejména gestice a mimice. Za zmínku stojí, že ani neverbální komunikace v obecné rovině (uvažujeme-li tento pojem jako hyperonymum pojmu kinezika) není samostatným vědním oborem³; dílčí poznatky směřující k jejímu pochopení lze vyvodit z již zavedených vědních disciplín. Na základě dosavadního studia se dá předpokládat, že východiska neverbální komunikace (tudíž i kineziky) jsou hlavně průmětem biologie, lingvistiky, psychologie, antropologie a sociologie. Do výčtu ale náleží také dílčí disciplíny jmenovaných věd nebo disciplíny tranzitní jako např. psycholingvistika, sociální psychologie, psychologie vývoje, sociolingvistika, kulturní antropologie apod.

V zahraniční odborné literatuře najdeme řadu teoretických pojednání i empirických studií věnovaných kinezice ve výuce cizím jazykům, o nichž soudíme, že jsou nosné či minimálně zajímavé pro kontext aktuální pedagogické teorie i praxe. Seznámit s nimi českou odbornou veřejnost bylo hlavním impulzem pro práci na této studii. Přehledová studie navazuje na studie týkající se interakce a komunikace ve třídě i na studie zabývající se neverbálními aspekty, a to i přesto, že se nejedná o výuku cizím jazykům (např. Švaříček & Šalamounová, 2013).

Cíle přehledové studie jsou: (1) představit definice i (cizojazyčné) varianty pojmu kinezika co možná detailně, a to rovněž ve vztahu k pojům gestika, mimika, okulistika, haptika a posturika; (2) shrnout teoretické přístupy k pojmu kinezika, především v rovině historického vývoje; (3) pojednat o významu kinezického signálu jako znaku; (4) předložit výsledky empirických studií kinezických signálů, a to v následujícím členění – (a) kinezické signály studenta cizího jazyka, (b) kinezické signály učitele cizího jazyka, (c) interkulturní aspekty kinezických signálů, (d) kinezické signály jako didakticko-metodické prostředky.

---

na jazyk cizí a jazyk druhý (ve francouzsky psané literatuře majoritní), neboť pro výzkum kinezických signálů je prostředí, v němž výuka probíhá, důležité.

³ Přestože podle Allana Pease s blížícím se koncem dvacátého století jsme svědky zrodu nového typu vědce bádajícího v oblasti společenských věd – „neverbalisty“ (Pease, 2001, s. 9).

1 Kinezika jako obor výzkumu

V první části přehledové studie se soustředíme na analýzu a shrnutí teoretických přístupů, pokusíme se popsat současný stav poznání v oblasti neverbální komunikace, označované jako kinezika. Nejprve představíme základní pojmy, abychom dospěli k operacionalizované definici pojmu kinezika, s níž budeme dále pracovat. Následně zmapujeme vývoj oboru a pojednáme o stěžejních, mnohdy rozporuplných teoretických proudech.

1.1 Základní pojmosloví a definice

Jak jsme předeslali, prvním cílem je ukotvení základního pojmosloví příznačného pro zvolenou oblast neverbální komunikace. Kinezika – takto jednoslovné pojmenování zdá se úspěšně vytěsňuje své terminologické modality, které se v badatelské praxi rovněž vyskytují. Na základě rešerše lze konstatovat, že česká terminologie užívá převážně pojmů: *kinezika, kinesika, kineziologie, kinetika, pohyby těla*; anglická terminologie pojmů: *kinesics, physical actions, physical exercise, body motions, body language, gestures*; francouzská terminologie pojmů: *la kinésique, la kinesthétique, les mouvements du corps*; španělská terminologie pojmů: *kinésica, cinésica, lenguaje corporal, movimientos corporales*; ruská terminologie pojmu: *кинесика*. Výčet cizojazyčných variant, které zde uvádíme, jistě není konečný; je podmíněn jazykem odborné literatury, kterou jsme pro účely této studie konzultovali.

Původ slova tkví v řeckém výrazu *kinein, kinema*, jehož význam je *pohybovat se* (Křivohlavý, 1988a, s. 66). Terminologické ekvivalenty, které rovněž nacházíme v české odborné literatuře – *kineziologie*⁴ (Křivohlavý, 1995, s. 98) nebo *kinetika*⁵ (Plevová & Slowik, 2010, s. 33; Praško & Prašková, 2007, s. 13), vnímáme jako málo vhodné, v aktuálním kontextu vlastně již překonané.

V případě kineziky, podobně jako u jiných pojmů, jejichž posláním je charakterizovat rozsáhlou oblast, nalézáme nesčetně definic, z nichž některé jsou velmi stručné, jiné naopak komplexní. Nejčastěji je kinezika charakterizována

⁴ Pojem kineziologie koliduje s označením terapeutické metody vzniklé v šedesátých letech 20. století v USA, která je dodnes poměrně populární (tzv. metoda *One Brain*, v českém kontextu se vžilo označení *Jednotný mozek*); je založena na principu ideálního fungování jednotného mozku (pravá a levá hemisféra harmonicky spolupracují, Vojtíšek, 1999, s. 58).

⁵ Kinetika je definována také jako obor dynamiky zabývající se určováním dráhy pohybujících se hmotných bodů a těles (Rejman, 1966, s. 173); zde jde spíše o hyperonymum námi užívaného pojmu.

jako složka neverbální komunikace, tedy jako nauka o pohybech (Černý, 2007, s. 63), nauka o pohybových sledech a skupinách pohybů, koordinaci, plynulosti, kompozici a souznění pohybů lidí v procesu komunikace (Leško, 2008, s. 30), nauka o gestech a gestických pohybech, procesech a systémech (Krejdlín, 2004, s. 22). Poyatos (2002, s. 185) definuje kinezické signály jako psychomotoricky založené, vědomé a nevědomé pohyby těla a s nimi související či z nich plynoucí posturické⁶ signály, které jsou buď naučené, anebo somatické, a jež vznikly na základě vizuálního, vizuálně-akustického, taktilního či kinestetického vjemu. Tyto signály jsou buď izolované, nebo produkováné souběžně s verbálním projevem, paraverbálními složkami promluvy, jinými pohybovými i nepohybovými neverbálními signály (okulistika⁷, objektika⁸ apod.).

1.2 Význačné teoretické proudy a pojetí oboru

Klasifikace neverbálních signálů se v pojetí teoretiků různí, výmluvným příkladem klasifikačního rozkolu je i oblast kineziky. Studium odborné literatury naznačuje, že zde soupeří nejméně čtyři teorie.

První z nich (Křivohlavý, 1988a, 1988b) vidí kineziku na stejné úrovni s dalšími složkami neverbální komunikace – gestikou, mimikou, posturikou atd. Z oblasti kineziky vytýká *chironomii* či *chiologii*, kterou označuje za část kineziky pojednávající o pohybech rukou. Gestika se v jeho pohledu zabývá takovými pohyby rukou, které doprovázejí nebo nahrazují slovní projev.

Druhá teorie zařazuje do předmětu kineziky studium pohybů těla a končetin, které jsou komplexnější povahy než gesta, mimika či okulistické signály (Calbris, 2011). Jde o teorii, jež se v zásadě podobá teorii čtvrté (viz níže), nicméně kineziku nevnímá jako oblast pouze nadřazenou, tedy zahrnující gestiku, mimiku apod., nýbrž jako oblast svébytnou. U kinezických signálů tak předpokládá možnosti jiných významů, než které komunikují samostatná gesta rukou, obličejová mimika apod. Úskalí tohoto pohledu spatřujeme v tom, že se dá poměrně obtížně stanovit hranice mezi méně komplexním a komplexnějším pohybem, tedy mezi signálem gestickým a kinezickým.

⁶ Patřící do oblasti neverbální komunikace, tzv. *posturiky*, která studuje postoje lidského těla, tedy lidské tělo v jeho momentální statické podobě.

⁷ Oblast neverbální komunikace, která studuje směr a intenzitu pohledu.

⁸ Oblast neverbální komunikace, která studuje všechny předměty, jimiž je produktor obklopen, dále jeho styl oblékání, zařízení domácnosti či pracovního prostoru apod.

Třetí teorie (Ekman & Friesen, 1969; Knapp, 1978) zahrnuje pod pojem kinezika nejen pohybové složky neverbální komunikace (gestiku, okulistiku apod.), ale také držení těla – posturiku, která v jiných teoriích bývá akceptována jako složka statická, a tudíž z předmětu kineziky zásadně vyloučená (Poyatos, 2002). Tento pohled na kineziku je zároveň logický i rozporuplný. Pro zařazení posturiky do studia zabývajícího se kinezikou je výmluvný fakt, že podobně jako ve verbálním projevu má mlčení svoji výpovědní hodnotu, může se i „nepohyb“, tedy určitá statická pozice, přijmout jako kinezický signál. Na druhou stranu lze konstatovat, že je-li definována oblast posturiky, která a priori studuje význam a funkci postojů jako neverbálních signálů, měla by se respektovat opozice dynamických a statických signálů.

Čtvrtý teoretický přístup považuje kineziku za disciplínu nadřazenou ostatním pohybovým složkám neverbální komunikace (Černý, 2007); pojem kinezika se tak stává hyperonymem pojmů gestika, mimika, okulistika, haptika⁹, popřípadě jiných, a to v souladu s klasifikací, k jejímuž výběru se jednotliví autoři kloní. Kinezika v tomto pojetí popisuje význam a smysl pohybů těla (Machová & Švehlová, 2001, s. 131), jinak řečeno – sleduje a studuje tělo v jeho dynamické podobě. Zabývá se ale nejen pohyby těla jako celku, nýbrž i pohyby jeho částí; obsáhne tak všechny druhy pohybů (Poyatos, 2002). Od teorie, v našem přehledu druhé, se odlišuje tím, že zahrnuje rovněž pohyby spadající pouze do jednotlivých dílčích oblastí – pohyb očima, ústy, rukou, ale i jejich kompozice.

Pojem kinezika proto definujeme (hlavně pro účel naší studie) v průmětu výše uvedených směrů jako soubor všech dynamických neverbálních signálů, které mohou být bodové (trvají zlomek sekundy) až několikahodinové; zřetel není kladen výlučně na pohyb jako takový, ale na jeho celkové časoprostorové provedení (kvalita provedení, akcelerace apod.). Respektujeme nadřazenost pojmu kinezika pojmům gestika, mimika, okulistika a haptika, ovšem pojmem kinezický signál rozumíme soubor všech pohybů uskutečněných v určitém časovém úseku. Jako příklad kinezického signálu můžeme uvést: způsob chůze (rychlost, naklonění trupu, souběžné pohyby rukou) či pohyby těla při konverzaci (náklon, podání ruky a jiné haptické signály, intenzita, délka a směr pohledu, pohyby rukou a hlavy doprovázející verbální vokální projev, současně produkované mimické signály apod.). Jinými slovy – např. gestický

⁹ Oblast neverbální komunikace, která studuje komunikaci prostřednictvím dotyků produktora (dotýká se jiných osob či sebe sama).

signál nepovažujeme automaticky za signál kinezický; kinezickým signálem se stává v okamžiku, kdy zároveň bereme v potaz synchronní signály okulistické, mimické apod.

V přehledové studii se dále soustředíme na teoretické prameny a odborné studie, které pracují s pojmem kinezika. Zařazujeme ovšem také ta teoretická pojednání, v nichž autoři operují pojmem gesta (viz hlavně anglický ekvivalent *gestures*), přičemž gestické signály analyzují ve spojitosti s jinými pohybovými neverbálními signály; jejich pojetí pojmu *gestures* tak konvenuje s naším pojetím kineziky. Nezahrnujeme studie zabývající se pouze dílčími oblastmi – gestikou, okulistikou, mimikou a haptikou, neboť tyto si zasluhují samostatnou studii.

Jak jsme uvedli výše, po terminologickém vymezení základních pojmů a pojetí oboru se nyní zaměříme na stěžejní teoretické proudy a na autory, kteří je vytvořili.

Jedním z význačných teoretiků, kteří se soustředili na oblast pohybů těla, byl americký antropolog Ray Birdwhistell. Východisko své teorie založil na přesvědčení, že tělesné pohyby do jisté míry souzní s verbální komunikací, neboli mohou vytvořit omezený slovník obecných znaků, typických pro každou konkrétní kulturu. Birdwhistell (2011) se snažil najít základní stavební jednotky pohybu, na něž by bylo možné v interakci reagovat shodně i přesto, že se mohou v konkrétním provedení navzájem odlišovat. Analogicky k terminologii jednotlivých složek lingvistiky (fonetika, morfologie, lexikologie atd.) zavedl v roce 1952 základní jednotky kineziky – *kin* a *kinémy*. Zároveň sestavil slovník obsahující 66 základních kinémů užívaných v americké společnosti. Jím definované kinémy, jednotky vizuálního vyjádření (Ottenheimer, 2009, s. 160), lze podle jeho teorie kombinovat a tvořit jednotky vyšší – *kinemorfy* (obdobně ke způsobu, kdy z jednotlivých fonémů mohou vznikat morfonémy a morfémy). V průběhu doby ale mnozí badatelé včetně samotného Birdwhistella dospěli k závěru, že je mnohem vhodnější (a snazší) přiřadit význam kinémům; slovo kinemorf se tak z odborné argumentace prakticky vytratilo. Pozdější badatelé projeví tendenci používat pojem kiném pro označení jak minimální jednotky vizuálního vyjádření, tak významové jednotky vizuálního vyjádření jako takové (Argyle, 1976).

Kinémy lze dále dělit na *volné* a *uzavřené* (Poyatos, 2002, s. 196), přičemž volné jsou takové kinezické signály, které jsou vysílány jednou či více částmi těla do prostoru, a to bez dotyku jiné části těla nebo objektu. Naproti tomu

signály uzavřené jsou pohyby, kdy se ruce produktora dotýkají sebe navzájem, jiné části těla, jiného těla nebo objektu. Pohyby těla samy o sobě nenesou přesný význam, odhalíme ho až na základě jejich posouzení v konkrétním kontextu. Znamená to, že každý pohyb, stejně jako každé slovo, které člověk pronese, je třeba interpretovat v naprostém souladu se všemi ostatními prvky dané komunikační situace (Barfield, 1997, s. 223–224).

Vzhledem k šíři látky, která do takto vymezené kineziky spadá, setkáváme se s další dílčí klasifikací této disciplíny, a to dělením na *prekineziku*, *mikrokineziku* a *makrokineziku* (popř. *sociokineziku*). Krejdlín (2004, s. 61) pojímá prekineziku jako disciplínu, která se zabývá popisem a morfologickou strukturou kinezických signálů, jejich předěly a hranicemi, a také možnostmi či zákonitostmi přechodu jedněch signálů v druhé. Mikrokinezika zkoumá základní jednotky kinezických signálů – kiny a kinémy – a jejich obměny, dále vznikající skupiny a třídy. Konečně cílem makrokineziky či sociokineziky je popis funkce kinezických signálů a analýza jejich role v komunikačním procesu.

2 Význam kinezického signálu

Abychom mohli pracovat s výsledky empirických šetření a vhodně je interpretovat, jeví se nám jako podstatné šířeji konceptualizovat interakci/komunikaci, v jejímž rámci je kinezika zkoumána. Záměr soustředit se v této kapitole k významu kinezického signálu je nutné předeslat konstataci, že neverbální signál je znak a jako takový má svůj význam. Neboli hovoříme-li o znaku, přepokládáme komunikaci, kterou pojímáme jako přenos informací mezi minimálně dvěma účastníky (produktorem a recipientem), a to prostřednictvím určitého signálního systému znaků (kódu) a v určité situaci, dané několika složkami. Za komunikační situaci pokládáme soubor okolností, za nichž se odvíjí komunikační činnost a které tuto činnost spoluvytvářejí a ovlivňují. V zásadě uvažujeme v logice strukturního a funkčního modelu komunikace dle Jakobsona a jeho následovníků. Antropolog Ray Birdwhistell (2011) postuloval, že se lidské neverbální signály liší od zvířecích tím, že jsou polysémní, mohou být interpretovány a samy mohou komunikovat rozličné informace v závislosti na kontextu. Zdůraznil dále, že tělesné signály většinou nemají samy o sobě téměř žádný význam, získávají ho teprve v konkrétní komunikační situaci. Zde ovšem musíme dodat, že dekodování i samotná deskripce neverbálních signálů je mnohem obtížnější než dekodování a deskripce signálů verbálních, a to zejména z důvodu odlišné míry intencionality, s níž produktor signály verbální a neverbální produkuje.

Jinými slovy – každý kinezický signál, produkováný v určité komunikační situaci, má nějaký význam, jehož interpretaci lze podložit obecnými teoriemi o významu jazykového znaku – například koncepcí Charlese Sanderse Pierce, Charlese Kay Ogdena / Ivora Armstronga Richardse či Charlese Williama Morrise (Doubrovová, 2002; Ogden & Richards, 1989). Na základě těchto teorií dospíváme k závěru, že každé chování, tedy i neverbální kinezické, je pro pozorovatele tohoto chování znakem.

3 Kinezické signály v didaktice cizích jazyků

V této kapitole podáme přehled výsledků výzkumných šetření na téma kinezické signály ve výuce cizím jazykům. Studie k nim vedoucí členíme dle problematiky, kterou se zabývají.

Komunikace ve výuce cizímu jazyku, tak jako komunikace obecně, probíhá v určitých konkrétních situacích, a to v souvislosti s určitými tématy a typy výpovědí, tedy v určitém komunikačním kontextu, zde v konkrétní komunikační situaci daného edukačního procesu. Je třeba zdůraznit, že komunikace v cizím jazyce představuje významné specifikum – jde o takový druh komunikační činnosti, při níž osoba, jejímž mateřským jazykem je nějaký mateřský jazyk j^m , provádí informační a jazykové operace v jiném jazyce, který je pro ni jazykem cizím j^c (Malíř, 1990, s. 12). Pojmem výpověď zde rozumíme uspořádanou posloupnost jazykových znaků, které jsou buď ve formě verbální vokální (mluvený projev), verbální nevokální (písemný projev), nebo neverbální a které vyjadřují určitou informaci, neboli nesou nějaký význam. Každá taková výpověď má (Malíř, 1990) minimálně dvě dimenze: obsahovou (informační) a jazykovou, od kterých odvozujeme dva základní druhy činností: činnost informační a činnost jazykovou. V dnešní době používáme spíše pojem kompetence (SERRJ, 2002), zejména kompetence lingvistická, jazyková, řečová a komunikativní (Choděra, 2006, s. 55)¹⁰. Ale – a to je podstatné – jsou i autoři (Cardoso Vargas, 1999), kteří přímo do kompetence

¹⁰ V další argumentaci budeme používat pojem kompetence *komunikační*, neboť je tento pojem v současné odborné literatuře častější a z jazykového hlediska je přesnější (Hrdlička, 2013, s. 47).

komunikační zařazují explicitně kompetenci kinezickou¹¹, kompetenci pro-
xémickou¹², kompetenci konativní¹³ nebo kompetenci pragmatickou¹⁴.

Pro účely přehledové studie vybíráme závěry z výzkumů kinezických signálů ve výuce cizího jazyka, přesněji řečeno ve výuce jazyka cizího i druhého. Zařazujeme všechny studie vyhledané ve světových databázích (Scopus, Web of Science, ProQuest), které uvádějí klíčové slovo *kinezika* (včetně všech výše uvedených jazykových mutací) a které byly publikovány v angličtině, francouzštině, španělštině, ruštině a češtině. Dále zařazujeme studie, které operují pojmem *neverbální komunikace* a *gestika*, ovšem v pojetí, které konvenuje s naší definicí kineziky (viz výše). Výběr dále nelimitujeme, tedy jej neomezujeme z hlediska data publikace, sociokulturních podmínek, použitých postupů, vyučovaného cizího jazyka apod. Naší snahou je nejen představit výsledky zkoumání badatelů v oblasti kineziky a lingvodidaktiky, ale také tyto studie roztrždit podle předmětu analýzy. Studium pramenů nás dovedlo k následujícímu členění: (1) studie, které se zabývají kinezikou studenta cizího/druhého jazyka, (2) studie, které se zabývají kinezikou učitele cizího/druhého jazyka, (3) studie, které se zabývají interkulturními aspekty kinezických signálů, a to v kontextu výuky cizího/druhého jazyka, (4) studie, které se zabývají takovými kinezickými signály, které lze využít jako didakticko-metodické prostředky ve výuce cizím/druhým jazykům.

Jak jsme zmínili výše, naším cílem je vytknout studie týkající se signálů kinezických, nikoliv ryze gestických, mimických, okulistických či haptických. Vybrané empirické studie, které dle našeho názoru nejlépe odpovídají zaměření předkládané studie, uvádíme rovněž v přehledné tabulce (Tabulka 1).

3.1 Výzkumy kinezických signálů studenta cizího jazyka

Mnohé z výzkumů, které se týkají kinezických signálů ve výuce cizího jazyka, se zaměřují na studenta. Nejčastěji si badatelé kladou otázku, jaké funkce mají kinezické signály v průběhu osvojování cizího jazyka.

¹¹ Schopnost komunikovat prostřednictvím pohybů a tělesných gest (Cardoso Vargas, 1999, para. 16).

¹² Schopnost ovládat a kontrolovat jak držení těla, tak vzdálenost mezi komunikačními partnery během interakce (Cardoso Vargas, 1999, para. 16).

¹³ Schopnost provádět a používat signály jazykové i nejazykové k dosažení cíle komunikace (Cardoso Vargas, 1999, para. 16).

¹⁴ Schopnost užívat verbálních i neverbálních signálů podle kontextu a záměru produktora (Cardoso Vargas, 1999, para. 16).

Studenti užívají specifické abstraktní deiktické kinezické signály¹⁵ s cílem uspořádat tímto způsobem svůj projev o postavách a událostech do virtuálního prostoru, aby se k nim v průběhu další promluvy mohli snadněji vrátit. Jde o takové kinezické signály, které studenti produkují pouze v případě, hovoří-li cizím jazykem. Produktorovi takový postup pomáhá rozvíjet smysl pro koherenci, a zároveň poskytuje vizuální oporu komunikačnímu partnerovi. Nehledě na osvojovaný cizí jazyk tak díky deiktickým kinezickým signálům jsou studenti schopni lépe plánovat svůj projev (Gullberg, 1998; Zhao, 2008). Studenti používají kinezické signály jako prostorovo-motorický způsob myšlení, čímž si vytvářejí virtuální mapu, s kterou pak dále logicky pracují a na niž se v promluvě odkazují. Nutno dodat, že se tak děje zejména v případě, kdy jde o osvojování jazyka druhého; dá se tedy předpokládat soustavný kontakt studenta s rodilými mluvčími (McCafferty, 2004).

Emblematické kinezické signály¹⁶, které studenti produkují synchronně s verbálním vokálním projevem (Morgan, 1990), pomáhají osvojit si výrazy v cílovém jazyce, a to bez ohledu na stupeň osvojení cizího jazyka. Děje se tak proto, že studenti kromě vizuální a auditivní paměti mohou využít i paměť kinestetickou (Allen, 1995). Emblematické kinezické signály ovšem nepodporují pouze porozumění, ale i produkci v cizím jazyce (Jungheim, 1991; Kovářová, 2008; Sueyoshi & Hardison, 2005), navíc bez ohledu na to, o jaký cizí jazyk se jedná. Schopnost dekódování kinezických signálů není stabilní, zvyšuje se s věkem a je prokazatelná již u dětí předškolního věku (Kumin & Lazar, 1974). Podobně pomáhají při osvojování cizího jazyka i ikonické kinezické signály (Kelly et al., 2009).

Kinezické signály, které produkují studenti cizího jazyka, se liší v závislosti na míře osvojení tohoto cizího jazyka. Mluvčí používá jiné kinezické signály, mluví-li mateřským jazykem a mluví-li cizím jazykem (Özyürek, 2002). Konkrétněji řečeno, kinezické signály přímo souvisejí s obtížností gramatických struktur, které student produkuje, kulturní podmíněnost prokázána nebyla (Özyürek, 2002), ovšem vliv stresu a nervozity ano (Gregersen, 2005). Lze tedy konstatovat, že kinezické signály neslouží výlučně k tomu, aby kompenzovaly studentovu neznalost cílového jazyka (Gullberg, 1998), ale jsou důkazem toho, jak produktor vnímá prostor a jak pracuje s lingvistickým systémem cizího jazyka. Základní rozdíl mezi gesty kompenzačními (tedy

¹⁵ Produktor gesty názorně lokalizuje obsah výpovědi v prostoru a čase.

¹⁶ Individuální, skupinové, případně kulturně limitované neverbální náhražky slov (Ekman & Friesen, 1969).

těmi, které student produkuje z důvodu nedostatečné znalosti cizího jazyka) a gesty doprovodnými je ten, že kompenzační gesta student produkuje právě proto, aby je viděl jeho komunikační partner. Doprovodná gesta slouží jen jemu a jejich cílem je konceptualizace vlastního projevu. To potvrzuje tezi, že produkce kinezických signálů je do značné míry podmíněna prostředím, v němž probíhá; nikoliv tedy v první řadě vztahem k lingvistickému systému, kterého produktor právě využívá.

Je zajímavé, že participantů se jak v průběhu produkce, tak v průběhu recepce kinezických signálů za situace, kdy hovoří cizím jazykem, soustředí více na signály periferní než centrální¹⁷ (Gullberg & Holmqvist, 1999); s vysokou pravděpodobností to podporuje výše zmíněnou tendenci k vyšší produkci deiktických kinezických signálů při produkci v cizím jazyce.

V otázce míry osvojení kinezických signálů cílového jazyka studentem a jeho schopnosti signály si celkově osvojit se výsledky výzkumů často rozcházejí. Na jedné straně se objevují názory (Özyürek, 2002), že kinezické a verbální signály jsou nezávislé systémy a gesta jsou výsledkem propojení prostorového myšlení a promluvy, z čehož vyplývá, že uživatel cizího jazyka se kinezické signály cílového jazyka nutně učí, neboť tyto jsou propojeny s lingvistickým systémem osvojovaného jazyka (autorka studuje zejména mluvčí turecké národnosti, kteří se učí anglicky). Naproti tomu Kellerman a van Hoof (2003) dospěli na základě výzkumů (španělština/angličtina) k názoru, že středně pokročilý mluvčí přejímá kinezické signály ze svého mateřského jazyka, i když mluví jazykem cizím. Dokonce zaznamenali i případy, kdy studenti naopak přizpůsobili lingvistickou strukturu cílového jazyka kinezickým signálům své mateřštiny. Tuto teorii podporují i další zjištění (Cadierno, 2008; Carroll et al., 2000; Slobin, 1996; Stam, 1998), která popisují zřetelný přechod od kinezických signálů mateřského jazyka k signálům cílového jazyka, přičemž tento přechod je závislý na míře osvojení cílového jazyka (tyto výzkumy se soustředily na proces osvojování anglického jazyka jako jazyka druhého, přičemž studenti neměli společný mateřský jazyk). Badatelé tento jev označují jako *interlingvální systém* (Gass & Selinker, 1992; Klein & Perdue, 1997; Lightbown & Spada, 1999), jímž mají na mysli jev, kdy si student v průběhu osvojování cizího jazyka vytváří svůj vlastní jazykový systém; na jeho kvalitu mají vliv již osvojované cizí jazyky, mateřský jazyk a jeho gramatická

¹⁷ Platí zejména pro výzkum gest, terminologie dle McNeilla (1992). Jde o prostorovou lokalizaci gest, zjednodušeně řečeno – centrální gesta jsou produkována blíže k tělu než gesta periferní.

struktura (Lightbown & Spada, 1999). Tento interlingvální systém je proměnný a vyvíjí se přímo úměrně s mírou osvojení cílového jazyka. Dá se tedy vyvodit teze, že nikoliv verbální vokální projev, ale kinezické signály vypovídají o tom, zda produktor přemýšlí ve svém mateřském jazyce, či již v jazyce osvojovaném.

Lze se tedy ztotožnit i se závěry Kidy (2008), že studenti cizího jazyka vnímají kinezické signály jako nedílnou součást komunikační kompetence, přičemž míra tohoto vnímání závisí na jazykové úrovni studenta, popř. na dalších sociálních a psychologických faktorech (McCafferty, 1998). Předpokládáme, že důležitou roli hrají i osobnostní a charakterové rysy produktora; genderové odlišnosti v kvalitě a kvantitě kinezických signálů uživatelů cizího jazyka potvrzeny nebyly (Sharifabad & Vali, 2011). Pro porozumění kinezickým signálům se tak jeví jako nejdůležitější jejich rozměr ikonicko-prostorový.

3.2 Výzkum kinezických signálů učitele cizího jazyka

Výzkumy týkající se kinezických signálů učitelů cizích jazyků jsou spíše ojedinělé.

Zkoumáme-li kinezické signály učitele cizího jazyka, významné hledisko představuje povaha vztahu (opozice či ne) mezi mateřským jazykem učitele a jazykem jím vyučovaným. Jinak řečeno, lze rozlišit dvě základní situace (samozřejmě mohou nastat i situace jiné, ty jsou ale zastoupené minimálně): (1) jazyk, který učitel vyučuje jako cizí jazyk, je pro něho osobně jazykem mateřským (učitel je rodilý mluvčí); (2) jazyk, který učitel vyučuje jako cizí jazyk, je pro něho osobně také cizím jazykem; tedy např. učitel francouzštiny je Čech.

Tato zdánlivě bezvýznamná či evidentní skutečnost má právě pro zkoumání kinezických signálů učitele cizího jazyka zásadní význam. V případě, kdy je učitel *nerodilý mluvčí*, jde v této souvislosti o míru interiorizace kinezických signálů uživatelů cílového jazyka, tedy např. Francouzů, případně jiných frankofonních národů. Experimentálně bylo zjištěno (Kovářová, 2008), že četnost kinezických signálů učitelů v hodinách francouzského jazyka je vyšší, vedou-li výuku ve francouzštině, než v případě, kdy mluví česky. Rozdíl v kvantitě neverbálních signálů učitele při produkci v cizím a mateřském jazyce prokázaly také další studie (Faraco & Kida, 1998; Gullberg, 1998; Jungheim, 1991; Marcos, 1979; Nobe, 2001), přičemž vyšší četnost byla zaznamenána vždy při produkci v jazyce cílovém (zkoumána byla výuka anglického jazyka jako

jazyka druhého či cizího). Vyšší četnost kinezických signálů učitele cizího jazyka studenti hodnotí pozitivně (Negi, 2009).

Závěr je dle našeho názoru takový, že jev má dvě opodstatnění, jež se mohou prostupovat: (1) Vyšší frekvence kinezických signálů je podmíněná okolností, že cizí jazyk je pro učitele cizího jazyka stále jazykem cizím, a to navzdory patřičně odborné kvalifikaci učitelů. Zvýšená frekvence kinezických signálů je tudíž určitou kompenzací možných obtíží při užívání tohoto cizího jazyka. Dochází k ní a děje se spíše bezděčně a podvědomě. (2) Vyšší frekvence kinezických signálů je pedagogovým záměrem, kdy zcela uvědoměle a cíleně využívá neverbálních signálů k tomu, aby dosáhl co nejvyšší míry porozumění u studentů. Dochází k tomu buď spontánně (díky adekvátní vrozené emoční inteligenci), důslednou sebereflexí pedagoga a znalostmi z obecné teorie neverbální komunikace, anebo kombinací zmíněného.

3.3 Výzkum kinezických signálů dle interkulturních odlišností

V této podkapitole se zaměříme na studie, v nichž se autoři zabývali interkulturními odlišnostmi kinezických signálů. Jde o komparace kvality i kvantity kinezických signálů studentů cizího jazyka a uživatelů cílového jazyka.

Odlišnosti v neverbální komunikaci mohou způsobit mnohá nedorozumění, týž signál může mít několik odlišných interpretací dle geografické či sociokulturní zóny. Interkulturní odlišnosti mezi národy zpracovali četní badatelé (Hofstede, 2007) a z jejich závěrů může úspěšně čerpat i učitel cizího jazyka. Je ale na místě dodat, že interkulturní odlišnosti kinezických signálů ve výuce cizímu jazyku nejsou doposud dostatečně experimentálně zmapovány. Kulturním odlišnostem se věnují spíše badatelé v oblasti gestiky (hlavně ikonická a emblematická gesta, Caradec, 2005; Morris, 2004), ovšem bez spojitosti s edukačním procesem.

Výuka cizích jazyků je již z titulu svého předmětu interkulturní a mezikulturní¹⁸, v určitých případech i multikulturní či plurikulturní¹⁹. Přináší studentům poznatky o jiné kultuře, jiných komunikačních zvyklostech a s nimi

¹⁸ Dle Gudykunsta (2003, s. vii) je vhodné tyto dva pohledy odlišit, ačkoliv spolu souvisejí. Interkulturní (v české terminologii též interkulturální) komunikace (*Intercultural Communication*) je pojímána jako komunikace mezi příslušníky odlišných kultur (národů) a je považována za hyperonymum mezikulturní komunikace (*Cross-Cultural Communication*), jež zkoumá komunikační zvyklosti napříč kulturami.

¹⁹ Souběžná koexistence několika kultur (Chaves et al., 2012).

související tělesné expresivitě. Neverbální signály hrají nezastupitelnou roli v interkulturní komunikační kompetenci²⁰, zejména v její složce *savoir-faire*²¹ (Byram, 1997, s. 109), a jsou předpokladem interkulturní způsobilosti²² (SERRJ, 2002). Obdobně i skutečnost, že kinezické signály (spontánní či nevědomé), které provázejí promluvu, byly zaznamenány ve všech studiích týkajících se kultury (Goldin-Meadow & McNeill, 1999, s. 155), je nepochybně argumentem k tezi, že výzkum interkulturních aspektů kinezických signálů ve výuce cizím jazykům má své opodstatnění.

Experimentálně bylo zjištěno (Pinto Doria, Resultados para. 4) – pozorováním a řízenými rozhovory s účastníky výukového procesu, že 66 % ze zkoumaného vzorku studentů cizího jazyka (zde španělština/angličtina) má při rozhovoru s rodilými mluvčími potíže porozumět kinezickým signálům; přitom všichni respondenti uvedli, že interkulturní rozdíly v kinezických signálech vnímají. Všichni dotázaní (100 %) rovněž považovali za nejlepší metodu osvojení kinezických signálů typických pro uživatele cílového jazyka osobní kontakt, interakci s rodilými mluvčími, ideálně přímo v zemi (kulturním kontextu), kde se cílovým jazykem hovoří. Tento poznatek můžeme interpretovat tak, že osvojování všech aspektů komunikační jazykové kompetence je rychlejší a efektivnější, probíhá-li přímo v prostředí uživatelů cílového jazyka. V důsledku toho, že je při výuce cizího jazyka (navíc mnohdy vedené nerodilým mluvčím) tento bezprostřední kontakt oslaben, osvojování kinezických signálů probíhá daleko pomaleji.

Toto tvrzení je nicméně třeba vztáhnout spíše k rovině emblémů a takovým kinezickým signálům, kterým lze přiřadit konkrétní význam (ikonické signály). Pro regulátory²³ platí toto tvrzení již méně (Özyürek, 2002).

Jiný výzkum, který uskutečnila dvojice badatelů Sharifabad a Vali (2011), přinesl zjištění, že zásadní rozdíly v rovině kinezických signálů nejsou v současné době patrné. Autoři zkoumali vzorek dvou set studentů a zjistili, že nejsou žádné zásadní rozdíly v kvalitě a kvantitě kinezických signálů studentů, jejichž mateřským jazykem je perština, a těch, jejichž mateřštinou je angličtina

²⁰ Pojem interkulturní komunikační kompetence vnímáme jako pojem zastřešující, zahrnující jak kognitivní, tak afektivní a behaviorální schopnosti účastníků interkulturní komunikace.

²¹ Schopnost aplikace osvojených znalostí a dovedností.

²² Znalosti, uvědomění a pochopení vztahu mezi *světem mateřského jazyka* a *světem cílového jazyka*.

²³ Udržují a řídí tok komunikace mezi účastníky interakce. Signalizují produktorovi, kdy má zahájit či ukončit výpověď, pospíšet si se sdělením apod. (Ekman & Friesen, 1969).

(Američané). Z celkově zaznamenaných 44 kinezických signálů, které produkovali anglicky mluvící studenti, Peršané běžně používají 36. Zbývajících osm kinezických signálů autoři označují jako pro perskou kulturu netypické, nicméně zcela srozumitelné. Dle jejich zjištění tak nelze poukázat na konkrétní kinezické signály, které by narušovaly porozumění mezi Američany a Peršany. Svoje zjištění interpretovali jako jev odpovídající „dnešní době“ (měli na mysli hlavně neomezený přístup k internetu a médiím), v níž je možné každodenně sdílet informace a komunikovat napříč kulturami.

3.4 Výzkum kinezických signálů jako podpůrných didakticko-metodických prostředků

Marginální, přesto velice zajímavé, jsou výzkumy týkající se kinezických signálů, které slouží didaktickým účelům. Kinezické signály se dají ve výuce cizím jazykům využít zcela záměrně a cíleně. Lze uvést kinezické signály, které jsou použity jako součást určité metody výuky, nejde tedy o signály typické pro nějakou kulturní oblast, pro uživatele konkrétního jazyka či jednotlivce. Můžeme je nazvat kinezickými signály pomocnými či didaktickými a jejich uplatnění je různé – výklad, nácvik apod. Specifickou kategorií těchto signálů jsou kinezické signály určené k řízení výukového procesu (Negi, 2009).

Kinezické signály s touto funkcí zaznamenali a studovali Allen a Valette (1994), Antes (1996) či Raffler-Engel (1980), a to zejména při nácviku intonace cílového jazyka, kdy učitel i žáci používali k osvojení správné intonace specifické kinezické signály, které znázorňovaly stoupající a klesající intonaci apod. Tento postup nazývají Calbris a Montredon (1986) *autosynchronizací*. Podobně Berkowitz (1982) doložila, že Francouzi při verbálních vokálních projevu používají cyklické pohyby rukou a hlavou. Motivovala studenty francouzštiny, aby při četbě textu podobné pohyby simulovali; výsledkem bylo, že si studenti lépe uvědomili, jak jejich projev zní a více se na něj soustředili.

4 Diskuse

Tato přehledová studie, ale i každodenní učitelská praxe dokumentuje, že ve výuce cizím jazykům mají kinezické signály své zřetelné zastoupení; není proto důvod pochybovat, že lze tuto oblast nejen zkoumat, ale dobrat se postupně výsledků, které mohou být pro učitele cizích jazyků jak novou informací a poučením, tak impulsem k inovačním postupům ve vlastní pedagogické práci.

Kinezické signály jsou v zájmu různých badatelů, nicméně jejich systematická analýza v lingvodidaktice prozatím provedena nebyla. Soudíme, že by se budoucí výzkumy v této oblasti, tedy ve výuce cizím jazykům, měly zaměřit především na (1) metody a metodologii jejich výzkumu, (2) typologii kinezických signálů, (3) funkci kinezických signálů a (4) jejich interkulturní specifika.

Výzkum typologie, funkcí a interkulturních aspektů kinezických signálů je jistě přínosný, ale bez propracované metodologie obtížný. Metody výzkumu neverbálních signálů jsou dobře popsány a věnují se jim badatelé z nejrůznějších vědních oblastí; pro edukační proces a výuku cizím jazykům ale ucelený přehled metodických postupů chybí. Výzkumníci tak víceméně improvizují, vhodné postupy hledají individuálně a intuitivně, což komplikuje možnost komparace jejich empirických zjištění.

Ve výuce cizím jazykům byly identifikovány zejména emblémy a ilustrátory²⁴. Je ale možné zaznamenat i jiné, řekněme všechny teoreticky vymezené typy kinezických signálů? Odpovídá četnost jednotlivých typů kinezických signálů, aplikovaných ve výuce cizím jazykům, četnosti těchto signálů v jiných kontextech a komunikačních situacích? Jako pro výzkum nosná se nám jeví zejména opozice signálů záměrně produkovaných a nevědomě produkovaných neboli výzkum kinezických signálů dle jejich intencionality. Další nosnou otázkou je soulad (či nesoulad) kinezických signálů s verbálním vokálním projevem produktora, a to v našem případě jak učitele, tak studenta cizího jazyka.

Deskripce jednotlivých signálů logicky směřuje k popisu a analýze jejich funkcí v cizojazyčné výuce. Jak jsme uvedli v přehledu zde výše, četní badatelé se otázkou funkce kinezického signálu částečně zabývali, chybí ale ucelený přehled a systematická klasifikace. Přitom otázka – jakou funkci kinezické signály ve výuce jazyků mají, tedy čemu a jak mohou přispět/zabránit? – je bezesporu jedním ze stěžejních důvodů, proč se vůbec kinezickými signály ve výuce jazyků zabýváme. Rovněž otázka vlivu kinezických signálů (produktora i recipienta) na percepci, recepci i dekódování významů, které tyto signály komunikují, se nám jeví jako velmi nosná. Jak jsme již uvedli, tyto signály mohou ovlivnit (empirické výzkumy prokázaly dosud pouze vliv pozitivní) porozumění a proces osvojování cizího jazyka. Další zjištění, potvrzující tento vklad, by byla jistě přínosem pro lingvodidaktickou teorii i praxi.

²⁴ Pohyby přímo spojené s řečí, sloužící k ilustraci toho, co bylo vyjádřeno verbálně, nebo nahrazující limity verbální komunikace (Ekman & Friesen, 1969).

Naše přehledová studie poukazuje i na důležitost interkulturních aspektů kinezických signálů. S odkazem na uvedené studie lze konstatovat, že si této důležitosti jsou vědomi jak učitelé, tak studenti cizích jazyků. Otázkou pro pedagogy a učitele cizího jazyka následně a bezesporu zůstává, jakými konkrétními metodami a postupy lze vnést teorii a praxi, týkající se interkulturních a mezikulturních aspektů kinezických signálů cílového jazyka, přímo do jazykové výuky? Jaká pozitiva a negativa tento postup pro jazykovou výuku přináší?

Na základě studia odborné literatury a výsledků empirických studií se domníváme, že znalost teorie kineziky může učiteli přispět nejen k rozvoji emoční inteligence, ale zároveň mu může přinést náměty ke zvýšení efektivity didaktických metod a ke zlepšení jeho diagnostické kompetence²⁵. Závěrem předkládáme konkrétní náměty možných výzkumů, které považujeme za nosné pro rozvoj didaktiky cizích jazyků v bezprostřední budoucnosti. Především jde o postoj k otázce, jak zkoumat kinezické signály ve výuce cizím jazykům. Jaké postupy výzkumu volit, k jakým již zavedeným metodám se přiklonit a který přístup charakterizovat jako potenciálně nový a pro očekávanou praxi přínosný. Dále jde o identifikaci kulturně specifických kinezických signálů (ilustrátory, emblémy, regulátory) typicky českých na jedné straně a kulturně specifických kinezických signálů uživatelů cílového jazyka na straně druhé. Současně jako potřebný vyvstává záměr definovat rozdíl ve frekvenci emblematických a deiktických signálů, kterých užívá produktor hovořící jedním cizím jazykem (rovněž dle míry osvojení cizího jazyka – A1–C1), a jedním jazykem mateřským. Konečně – nanejvýš užitečné pro teorii i praxi bude zorientovat se v typech kinezických signálů, tvořících organickou součást aktivity učitele cizího jazyka, a pokusit se vyčlenit ty, které studentům jazyka prokazatelně usnadňují jeho osvojení.

Literatura

- Allen, D. E., & Valette, R. M. (1994). *Classroom techniques: Foreign languages and English as a second language*. Prospect Heights: Waveland Press.
- Allen, L. Q. (1995). The effect of emblematic gestures on the development and access of mental representations of French expressions. *Modern Language Journal*, 79(4), 521–529.
- Antes, T. A. (1996). Kinesics: The value of gesture in language and in the language classroom. *Foreign Language Annals*, 29(3), 439–448.

²⁵ Schopnost diagnostikovat, tedy zjišťovat, analyzovat a hodnotit úroveň rozvoje žáka (žáků) jako objektu a subjektu výchovného a vzdělávacího působení (Gavora, 2010).

- Argyle, M. (1976). *The psychology of interpersonal behaviour*. London: Penguin.
- Barfield, T. (1997). *The dictionary of anthropology*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Berkowitz, P. A. (1982). Foreign language: The university's sleeping giant. *Canadian Modern Language Review*, 38(2), 311–314.
- Birdwhistell, R. L. (2011). *Kinesics and context*. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press.
- Byram, M. (1997). *Assessing and teaching intercultural communicative competence*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Cadierno, T. (2008). Learning to talk about motion in a foreign language. In N. C. Ellis & P. Robinson (Eds.), *Handbook of cognitive linguistics and second language acquisition* (s. 239–275). Mahawah: Erlbaum.
- Calbris, G., & Montredon, J. (1986). *Des gestes et des mots pour le dire*. Paris: Clé International.
- Calbris, G. (2011). *Elements of meaning in gesture*. Amsterdam: John Benjamins Publishing.
- Caradec, F. (2005). *Dictionnaire des gestes*. Poitiers: Fayard.
- Cardoso Vargas, H. A. (1999). La comunicación educativa (no verbal): Apuntes para un proyecto de investigación. *Razón y Palabra*, 13(4), 4.
- Caroll, M., Murcia-Serra, J., Watorek, M., & Bendiscioli, A. (2000). The relevance of information organization to second language acquisition studies: The descriptive discourse of advanced adult learners of German. *Studies in Second Language Acquisition*, 22(3), 441–466.
- Černý, V. (2007). *Řeč těla – neverbální komunikace pro obchodníky i běžný život*. Praha: Computer Press.
- Doubrovová, J. (2002). *Sémiotika v teorii a praxi*. Praha: Portál.
- Ekman, P., & Friesen, W. V. (1969). The repertoire of nonverbal behavior: Categories, origins, usage and coding. *Semiotica*, 1(1), 49–98.
- Gass, S. M., & Selinker, L. (Eds.). (1992). *Language transfer in language learning*. Amsterdam: John Benjamins Publishing.
- Faraco, M., & Kida, T. (1998). Multimodalité de l'interlangue: Geste et interlangue. In C. Cavé, I. Guaitella, & S. Santi (Eds.), *Oralité et gestualité: Interactions et comportements multimodaux dans la communication* (s. 635–639). Paříž: L'Harmattan.
- Gavora, P. (2010). *Akí sú moji žiaci?* Bratislava: Enigma Publishing.
- Gregersen, T. S. (2005). Nonverbal cues: Clues to the detection of foreign language anxiety. *Foreign Language Annals*, 38(3), 388–400.
- Goldin-Meadow, S., & McNeill, D. (1999). The role of gesture and mimetic representation in making language the province of speech. In M. C. Corbalis & S. E. G. Lea (Eds.), *The descent of mind: Psychological perspectives on hominid evolution* (s. 155–172). New York: Oxford University Press.
- Gudykunst, W. B. (2003). *Cross-cultural and intercultural communication*. London: Sage.
- Gullberg, M. (1998). *Gesture as a communication strategy in second language discourse: A study of learners of French and Swedish*. Lund: Lund University Press.
- Gullberg, M., & Holmqvist, K. (1999). Keeping an eye on gestures: Visual perception of gestures in face-to-face communication. *Pragmatics & Cognition*, 7(1), 35–63.
- Hofstede, G., & Hofstede, G. J. (2007). *Kultury a organizace*. Praha: Linde.
- Hrdlička, M. (2013). *Bohemistické miniatyry*. Praha: Karolinum.
- Chaves, R-M., Favier, L., & Péliissier, S. (2012). *L'interculturel en classe*. Grenoble: Presses Universitaires de Grenoble.

- Choděra, R. (2006). *Didaktika cizích jazyků – úvod do vědního oboru*. Praha: Academia.
- Jungheim, N. O. (1991). A study of the classroom acquisition of gesture in Japan. *The Journal of Ryutsu Kezai University*, 26(2), 61–68.
- Kellerman, E., & van Hoof, A. M. (2003). Manual accents. *International Review of Applied Linguistics*, 41(1), 251–269.
- Kelly, S. D., McDevitt, T., & Esch, M. (2009). Brief training with co-speech gesture lends a hand to word learning in a foreign language. *Language and Cognitive Process*, 24(2), 313–334.
- Kida, T. (2008). Does gesture aid discourse comprehension in the L2? In S. G. McCafferty & G. Stam (Eds.), *Gesture* (s. 131–156). New York: Routledge.
- Klein, W., & Perdue, C. (1997). The basic variety (or: Couldn't natural languages be much simpler?). *Second Language Research*, 13(4), 301–347.
- Knapp, M. L. (1978). *Nonverbal communication in human interaction*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Kovářová, D. (2008). *Neverbální komunikace ve výuce francouzskému jazyku*. (Nepublikovaná dizertační práce). Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy v Praze.
- Krejdlin, G. E. (2004). *Neverbalnaja semiotika*. Moskva: Novoje literaturnoje obozrenje.
- Křivohlavý, J. (1988a). *Jak si navzájem lépe porozumíme: kapitoly z psychologie a sociální komunikace*. Praha: Svoboda.
- Křivohlavý, J. (1988b). *Neverbální komunikace*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Křivohlavý, J. (1995). *Tajemství úspěšného jednání*. Praha: Grada Publishing.
- Kumin, L., & Lazar, M. (1974). Gestural communication in preschool children. *Perceptual and Motor Skills*, 38(3), 708–710.
- Lazaraton, A. (2004). Gesture and speech in the vocabulary explanations of one ESL teacher: A microanalytic enquiry. *Language Learning*, 54(1), 79–117.
- Lazaraton, A., & Ishihara, N. (2005). Understanding second language teacher practice using microanalysis and self-reflection: A collaborative case study. *The Modern Language Journal*, 89(4), 529–542.
- Leško, L. (2008). *Náhled do sociální komunikace*. Brno: Tribun EU.
- Lightbown, P., & Spada, N. (1999). *How languages are learned*. Oxford: Oxford University Press.
- Machová, S., & Švehlová, M. (2001). *Sémantika & pragmatická lingvistika*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta.
- Malíř, F. (1990). *Didaktiky cizích jazyků jako vědní obory*. Praha: Pedagogický ústav J. A. Komenského ČSAV.
- Marcos, L. R. (1979). Nonverbal behavior and thought processing. *Archives of General Psychiatry*, 36(9), 940–944.
- McCafferty, S. G. (1998). Non-verbal expression and L2 private speech. *Applied Linguistics*, 19(1), 73–96.
- McCafferty, S. G. (2004). Space for cognition: Gesture and second language learning. *International Journal of Applied Linguistics*, 14(1), 148–165.
- McNeill, D. (1992). *Hand and mind – what gestures reveal about thought*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Morgan, A. P. (1990). French immersion program: Testimony of a first grade teacher. *Foreign Language Annals*, 23(1), 33–43.
- Morris, D. (2004). *Řeč těla*. Praha: Ivo Železný.

- Negi, J. S. (2009). The role of teachers' non-verbal communication in ELT classroom. *Journal of NELTA*, 14(1-2), 101-110.
- Nobe, S. (2001). On gestures of foreign language speakres. In C. Cavé, I. Guaitella, & S. Santi (Eds.), *Oralité et gestualité: Interactions et comportements multimodaux dans la communication* (s. 572-575). Paříž: L'Harmattan.
- Ogden, C. K., & Richards, I. A. (1989). *The meaning of meaning*. Orlando: A Harvest/HBJ book.
- Ottenheimer, H. (2009). *The anthropology of language: An introduction to linguistic anthropology*. Wadsworth: Cengage Learning.
- Özyürek, A. (2002). Speech-gesture relationship across languages and second language learners: Implications or spatial thinking and speaking. In B. Skareabela (Eds.), *BUCLD 26 Proceedings* (s. 500-509). Somerville: Cascadilla Press.
- Pease, A. (2001). *Řeč těla – jak porozumět druhým z jejich gest, mimiky a postojů těla*. Praha: Portál.
- Pinto Doria, L. La comunicación no verbal: kinésica y proxémica en el proceso de enseñanza – aprendizaje de las lenguas extranjeras. *Revista Digital Palabra*. Dostupné z <http://www.monteria.upb.edu.co/revistapalabra/index.php/component/content/article/42-linguistica/81-la-comunicacion-no-verbal-kinesica-y-proxemica-en-el-proceso-de-ensenanza-aprendizaje-de-las-lenguas-extranjeras>
- Plevová, I., & Slowik, R. (2010). *Komunikace s dětským pacientem*. Praha: Grada Publishing.
- Praško, J., & Prašková, H. (2007). *Asertivitou proti stresu*. Praha: Grada Publishing.
- Poyatos, F. (2002). *Nonverbal communication across disciplines. Volume 2: paralanguage, kinesics, silence, personal and environmental interaction*. Philadelphia: John Benjamins Publishing.
- Poythress, V. S. (1999). *God-centered biblical interpretation*. Phillipsburg: P&R Publishing.
- Raffler-Engel, W. von (1980). Kinesics and paralinguistics: A neglected factor in second language research and teaching. *Modern Language Review*, 36(2), 225-237.
- Rejman, J. (1966). *Slovník cizích slov*. Praha: SPN.
- Sharifabad, M. E., & Vali, S. (2011). A comparative study of native and non-native body language: The case of Americans' kinesics vs. Persian English speakers. *Journal of Intercultural Communication*, 1(26), 1404-1634. Dostupné z <http://www.immi.se/intercultural>
- Slobin, D. I. (1996). From "thought and language" to "thinking for speaking". In J. J. Gumperz & S. C. Levinson (Eds.), *Rethinking linguistic relativity* (s. 70-96). Cambridge: Cambridge University Press.
- Stam, G. (1998). Changes in patterns of thinking about motion with L2 acquisition. In C. Cavé, I. Guaitella, & S. Santi (Eds.), *Oralité et gestualité: Interactions et comportements multimodaux dans la communication* (s. 615-619). Paříž: L'Harmattan.
- Sueyoshi, A., & Hardison, D. M. (2005). The role of gestures and facial cues in second language listening comprehension. *Language Learning*, 55(4), 661-699.
- Švaříček, R., & Šalamounová, Z. (2013). Vizualní akty ve výukové komunikaci. *Pedagogická orientace*, 23(1), 48-71.
- Vojtíšek, Z. (1999). *Netradiční náboženství u nás*. Hradec Králové: Gaudeamus.
- Společný evropský referenční rámec pro jazyky: jak se učíme jazykům, jak je vyučujeme a jak v jazycích hodnotíme* (SEERR). (2002). Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Zhao, J. (2008). The communicative functions of gestures in L2 speech. *Arizona Working Papers in SLAT*, 13, 1-17.

Autorka

PhDr. Dominika Kovářová, Ph.D., MBA, Vysoká škola ekonomická v Praze, Fakulta mezinárodních vztahů, Katedra románských jazyků, Nám. W. Churchilla 4, 130 67 Praha 3, e-mail: dominika.kovarova@vse.cz

Kinesics in foreign language teaching and learning: A review paper

Abstract: This review paper aims to present a survey of the current state of scientific knowledge in a particular area of non-verbal communication, for which the scientific name – *kinesics* – became known. The paper aims to define kinesics, to present current terminology, to summarize theoretical approaches to the field, to discuss the kinesics signal as a sign, and to present the results of empirical studies of kinesics signals in foreign/second language teaching and learning. The first part of the paper analyses the theory, especially the historical development of the field and its basic notions. The second part discusses the kinesics signal as a sign. The third part presents the results of empirical studies of kinesics signals; the object of this study are foreign/second language teachers, students, intercultural aspects of kinesics signals, and didactic function of kinesics signals in lingual didactics. Not many studies of kinesics signals have been conducted in the field of foreign/second language teaching and learning. Researches are engaged in rather different areas of nonverbal communication, such as gestures and proxemics. Nevertheless, the results of solitary research studies of kinesics signals appear to be interesting for the educational process, language teachers and their professional development.

Keywords: kinesics, nonverbal communication, language teaching and learning, intercultural differences

Tabulka 1
Vybrané empirické studie

Autor a rok vydání práce	Výzkumná otázka	Klíčové teoretické pojmy	Výzkumný vzorek a použítá metodologie výzkumu	Hlavní zjištění/nálezy
Allen (1995)	Jak mohou emblematická gesta napomoci porozumění a osvojení nové slovní zásoby?	Výuka francouzského jazyka, emblematické neverbální signály	Kvantitativní a kvalitativní výzkum, 112 vysokoškolských studentů francouzštiny, začátečníci	Emblematické kineziické signály pomáhají studentům osvojit si francouzské výrazy, a to bez ohledu na stupeň osvojení cizího jazyka.
Gregersen (2005)	Jaký vliv má stres a nervozita na kvalitu kineziických signálů studentů cizího jazyka?	Neverbální signály, výuka francouzštiny, stres a nervozita	Kvantitativní a kvalitativní výzkum, 13 studentů francouzštiny (začátečníci)	Nervozita a stres mají vliv na kvalitu neverbálních signálů studentů cizího jazyka. Nevíce patrné jsou rozdíly v produkci mimických, okulistických a kineziických signálů.
Gullberg & Holmquist (1999)	Na které typy signálů se studenti cizího jazyka soustředí?	Neverbální signály centrální a periferní, percepce	Kvantitativní a kvalitativní výzkum okulistických signálů při interakci dvou produktorů.	V průběhu produkce i recepce kineziických signálů se studenti angličtiny soustředí více na signály periferní než centrální.
Jungheim (1991)	Rozumějí japonští studenti gestům anglicky mluvících? Jsou tato gesta odlišná? Je lepší induktivní nebo deduktivní přístup?	Emblematické neverbální signály, výuka anglického jazyka	Kvalitativní výzkum, 62 japonských vysokoškolských studentů	Emblematické kineziické signály pomáhají studentům osvojit si anglické výrazy, a to bez ohledu na stupeň osvojení cizího jazyka. Vhodnější se jeví přístup deduktivní.
Kellerman & Hoof (2003)	Co se děje s produkcí neverbálních signálů, když se nerodilý mluvčí učí cizí jazyk?	Neverbální signály, produkce v cizím jazyce	Angličtí, holandští a španělští rodilí mluvčí; kvantitativní a kvalitativní analýza jejich neverbálních signálů při produkci v angličtině	Středně pokročilý mluvčí (angličtina) přijímá kineziické signály ze svého mateřského jazyka, i když mluví jazykem cizím. Zde prokázáno na výrazech vyjadřujících pohyb.

Tabulka 1
(pokračování)

Autor a rok vydání práce	Výzkumná otázka	Klíčové teoretické pojmy	Výzkumný vzorek a použítá metodologie výzkumu	Hlavní zjištění/nálezy
Kelly et al. (2009)	Jaký je vztah mezi verbálními a vokálními projevy, neverbálními projevy a porozuměním?	Neverbální signály, porozumění	28 anglicky mluvících středoškolských studentů, 18–22 let, praváci; videonahrávky	Ikonické neverbální signály pomáhají anglickým mluvčím při výuce japonštiny.
Kida (2008)	Jaká je role neverbálních signálů při porozumění projevu v cizím jazyce?	Gestika, porozumění, výuka cizího jazyka	Kvantitativní a kvalitativní výzkum, 8 dialogů mezi rodilými Francouzi a japonskými studenty francouzštiny (různá úroveň osvojení jazyka)	Studenti cizího jazyka vnímají kineziické signály jako nedílnou součást jazykové kompetence.
Kovářová (2008)	Jaký je rozdíl v kvantitě kineziických signálů při produkci v cizím jazyce a při produkci v mateřském jazyce?	Kineziika, produkce v cizím jazyce	Kvalitativní a kvantitativní analýza kineziických signálů; 10minutové videonahrávky 3 učitelů francouzštiny; výuka na úrovni B1–B2 dle SERRJ	Kvantita kineziických signálů je vyšší v případě, kdy produktor hovoří cizím jazykem.
Kumin & Lazar (1974)	Jaká je schopnost kódování a dekódování u dětí předškolního věku?	Neverbální signály, děti předškolního věku	56 dětí, 3–5 let; kvalitativní analýza porozumění emblematickým signálům	Schopnost dekódování kineziických signálů narůstá s věkem a je prokazatelná již u dětí předškolního věku.
Lazaraton (2004)	Jaká je role neverbální komunikace při neplánovaném vysvětlování neznámé slovní zásoby?	Neverbální komunikace, výuka cizího jazyka	Mikroanalýza videonahrávky výuky japonské vyučující; středně pokročilá úroveň výuky angličtiny; vysvětlení 18 lexikálních spojení	Neverbální signály jsou důležitou složkou edukačního procesu a výuky cizího jazyka. Neverbální signály napomáhají porozumění.

Tabulka 1
(pokračování)

Autor a rok vydání práce	Výzkumná otázka	Klíčové teoretické pojmy	Výzkumný vzorek a použítá metodologie výzkumu	Hlavní zjištění/nálezy
Lazaraton & Ishihara (2005)	Jaké nové poznatky o kinezických signálech učitele cizího lze zjistit při spolupráci s odborníkem na analýzu diskurzu?	Neverbální signály učitele cizího jazyka; analýza diskurzu	Výzkumník, učitel; kvalitativní analýza neverbálních signálů učitele (videonahrávka 15x50 min)	Učitel na základě diskuse a zpětné vazby, kterou mu poskytl výzkumník, zjistil nové skutečnosti o kvalitě a funkci neverbálních signálů ve výuce.
McCafferty (2004)	Jaká je role neverbálních signálů jako auto-organizační složky promluvy (produkce v cizím jazyce)?	Neverbální signály, výuka cizího jazyka	Kvalitativní analýza neverbálních signálů dospělého Tchajwance hovořícího anglicky.	Neverbální signály uživatele cizího jazyka názorně doplňují verbální vokální projev, pomáhají projev strukturovat (anaforická reference).
Negi (2009)	Jaké jsou nejčastější neverbální signály produkované učiteli a jaký je jejich vliv na osvojování angličtiny studenty?	Neverbální signály učitele, výuka anglického jazyka	Kvalitativní a kvantitativní studie neverbálních signálů (včetně kinezických) učitelů angličtiny na středních školách v Nepálu; 10 učitelů a 80 studentů angličtiny.	Kinezické signály učitele jsou hodnoceny pozitivně i negativně. Pozitivně je hodnocena vysoká frekvence signálů, úsměv a oční kontakt; negativně dlouhotrvající pohled na studenta.
Özyürek (2002)	Jaké jsou typické neverbální signály anglických a tureckých rodilých mluvčích? Jaký je rozdíl ve kvalitě neverbálních signálů stejného produktora, hovoří-li anglicky či turecky?	Neverbální signály studentů; výuka cizího jazyka	Kvantitativní a kvalitativní výzkum neverbálních signálů 16 Američanů, 16 Turků; 8minutové videonahrávky	Kinezické signály, které produkují studenti cizího jazyka, se liší v závislosti na míře osvojení tohoto cizího jazyka. Mluvíci používá jiné kinezické signály, mluví-li mateřským jazykem (v tomto případě turecky), a mluví-li cizím jazykem (zde angličtina).

Tabulka 1
(pokračování)

Autor a rok vydání práce	Výzkumná otázka	Klíčové teoretické pojmy	Výzkumný vzorek a použítá metodologie výzkumu	Hlavní zjištění/nálezy
Sharifabad & Vali (2011)	Jaké jsou rozdíly v kvalitě kinezických signálů mezi Peršany a Američany, mezi muži a ženami?	Kinezické signály, výuka anglického jazyka	40 studentů a 40 studentek angličtiny (bakalářské studium); pozorování a videonahrávky	Genderové odlišnosti v kvalitě a kvantitě kinezických signálů uživatelů cizího jazyka (Peršané mluvící anglicky) nebyly experimentálně potvrzeny. Kinezické signály Peršanů jsou čtenější než kinezické signály Američanů.
Stam (1998)	Jaké jsou rozdíly v kvalitě a kvantitě neverbálních signálů mezi rodilými mluvčími a studenty cizího jazyka při vyprávění příběhu?	Neverbální signály, výuka cizího jazyka	Kvantitativní a kvalitativní analýza neverbálních signálů; 4 Mexičané, 4 Američané, 8 Mexičanů studujících angličtinu	Projev v cizím jazyce je kontaminovaný výrazy z jazyka mateřského. Při projevu v cizím jazyce jsou neverbální signály častější a jsou více segmentované.
Suyeoshi & Hardison (2005)	Jak ovlivňuje vizuální kontakt porozumění projevu v cizím jazyce?	Neverbální signály, výuka cizího jazyka	42 mírně pokročilých studentů angličtiny; porozumění projevu rodilého mluvčího (s a bez vizuálního kontaktu)	Emblematické neverbální signály podporují porozumění projevu v cizím jazyce.
Zhao (2008)	Jaký je rozdíl v kvantitě neverbálních signálů při produkci v cizím jazyce a při produkci v mateřském jazyce? Jaká je funkce neverbálních signálů při produkci v cizím jazyce?	Neverbální signály, produkce v cizím jazyce	Kvantitativní a kvalitativní analýza neverbálních signálů; 15minutové videonahrávky 10 Američanů a 10 Číňanů; bez určení věku.	Kvantita neverbálních signálů je vyšší v případě, kdy produktor hovoří cizím jazykem.